

פסח מצרים ופסח דורות

א

נמסר בתורה שבעל-פה, שמחשבת שינוי בעלים פוסלת את קרבן הפסח¹. אולם מחשבה זו פוסלת רק בזריקת הדם, שעיקר הכפרה תלויה בה, ואין היא פוסלת בשאר עבודות הדם². ולפיכך אם זרק את דם הפסח³ לשם אדם שאיננו מנוי עליו, הרי הפסח פסול.

כמו כן נמסר בתורה שבעל-פה, שהפסח נאכל רק למנוייו⁴ שנתכפרו בו על-ידי עבודות הדם⁵. והמינוי - וכן ביטול המינוי - תלוי רק בשעת שחיטה⁶. ולפיכך מי שלא נמנה על הפסח לפני שחיטתו איננו רשאי לאכול ממנו.

עוד נמסר בתורה שבעל-פה, שאם אחד מהמנויים איננו יכול לאכול כזית בשר מן הפסח בשעת אחת מעבודות הדם - כגון שהיה טמא או חולה באותה שעה - אין הוא יוצא ידי חובתו בפסח הזה⁷. וכתוצאה מכך גם אין הוא רשאי לאכול מן הפסח הזה, שהרי עבודות הדם לא כיפרו עליו⁸.

ונחלקו הראשונים, אם היכולת לאכול כזית בשר מן הפסח גם מעכבת את חלות המינוי. הכול מודים, כנראה, שהיא מעכבת בשעת המינוי עצמו, ולפיכך אם היה חולה בשעת מינוי הרי המינוי בטל מעיקרו⁹. אולם נחלקו במי שהיה בריא בשעת מינוי ונעשה

¹ זבחים, ב, ע"א, וראה שם תוספות, ד"ה כל הזבחים שנזבחו. דין דומה נוהג גם בחטאת; ואם זרק דם חטאת ראובן לשם שמעון, הרי החטאת פסולה. אולם הדברים אמורים רק במקרה ששמעון היה גם הוא חייב חטאת; כנגד זה אם שמעון היה חייב רק עולה, הרי החטאת כשרה, אלא שלא עלתה לבעלים לשם חובה (זבחים, ז, ע"א).

² דין זה נתבאר בתלמוד במקומות שונים; אך נראה מלשון הרמב"ם, שהוא חולק עליו. וראה על כך משנה למלך להלכות פסולי המוקדשין, ט"ו, א.

³ כן הדין גם אם עשה אחת משאר עבודות הדם על מנת לזרוק את הדם במחשבת שינוי בעלים.

⁴ זבחים, נו, ע"א.

⁵ תנאי זה לא נתבאר בתלמוד בפירוש. אולם על כורחנו אנחנו אומרים כן. שהרי אם אחד המנויים היה חולה בשעת זריקה, לא יצא ידי חובתו (פסחים, עח, ע"ב) - אף-על-פי שמינויו כבר נקבע סופית בשעת שחיטה (השווה חידושי רבנו חיים הלוי להלכות קרבן פסח, ב', ו). ואין להעלות על הדעת, שאדם זה, שהפסח לא עלה לו, יהא רשאי לאכול ממנו רק בזכות זה שהוא מנוי עליו.

⁶ פסחים, פט, ע"א.

⁷ פסחים, עח, ע"ב.

⁸ השווה הערה 5.

⁹ זו דעת רבנו חיים הלוי (שם). והוא לומד את הדבר הזה מן ההלכה האמורה בפסחים, עח, ע"ב, שאם

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

חולה רק אחר כך, בשעת שחיטה, שהיא שעת הקביעה הסופית של המנויים. לדעת הרמב"ם המינוי בטל גם במקרה זה¹⁰, ולפיכך אם אחר כך נזרק הדם לשם האיש הזה, הרי כאן מחשבת שינוי בעלים, שהרי הדם נזרק לשם אדם שאיננו מנוי על הפסח. ולפיכך גם שאר המנויים אינם יוצאים בו ידי חובתם. ואילו לדעת הר"ח המינוי קיים במקרה זה¹¹, ולפיכך אם אחר כך נזרק הדם לשם האיש הזה, אין כאן מחשבת שינוי בעלים¹². ולפיכך הפסח כשר, ושאר המנויים יוצאים בו ידי חובתם¹³.

מחלוקת זו יכולה להיות מובנת, ואף-על-פי-כן שורש המחלוקת עדיין טעון הסבר. מה ראה הרמב"ם לומר שהיכולת לאכול כזית בשר מן הפסח מעכבת - לא רק בשעת מינוי - אלא גם בשעת שחיטה; ומה ראה הר"ח לחלוק עליו ולומר שהיא מעכבת רק בשעת מינוי.

נמנו שתי חבורות זו אחר זו, ולא נותר לחבורה השנייה כדי אכילת כזית בשר, הרי בני החבורה השנייה אינם אוכלים מן הפסח וחייבים לעשות פסח שני. ולדעתו, איסור האכילה תלוי בכך שהמינוי לא חל מעיקרו, משום שהמנויים לא יכלו לאכול כזית בשר כבר בשעת מינוי. אולם נראה שאין זו ראייה גמורה. שהרי אפשר שאיסור האכילה תלוי בכך שהמנויים לא יצאו ידי חובתם בפסח הזה, משום שבשעת שחיטה לא היה להם בו כדי אכילת כזית. ולפיכך גם לא היו רשאים לאכול ממנו; והשווה הערה 5. מכל מקום הסבך של השיטה מתקבלת על הדעת - גם בלא ראייה. ואין המינוי יכול לחול, אם כבר בשעת מינוי לא היה המנוי יכול לאכול כזית בשר מן הפסח שהוא בא להימנות עליו. ומקרא מלא הוא אומר: "איש לפי אכלו תכסו על השח".

רמב"ם, הלכות קרבן פסח, ב', ו. נאמר שם, שאם שחט את הפסח על מנת לזרוק את הדם שלא לאוכליו, הפסח כשר ואין אדם יוצא בו ידי חובתו בפסח. ולדעת רבנו חיים הלוי (שם), דבר זה תלוי בכך שאותו אדם לא היה מסוגל לאכול מן הפסח בשעת שחיטה, וכתוצאה מכך כבר נתבטל מינוי מעיקרו; ולפיכך המחשבה לזרוק את הדם לשם האיש הזה היא מחשבת שלא לבעליו (והשווה הערה 3). אף-על-פי-כן הפסח כשר, אלא שלא עלה לבעליו לשם חובה. שהרי אותו אדם היה פטור ממצוות הפסח, משום שלא היה מסוגל לאכול כזית בשר. ולפיכך דין הפסח הזה הוא כדין חטאת ראובן, שנזרק דמה לשם שמעון, שהיה חייב רק עולה; הקרבן כשר, אלא שלא עלה לבעליו לשם חובה. והשווה הערה 1.

דין זה נלמד מן האמור בפסחים, עח, ע"ב, לפי גרסת הר"ח: "שחטו לאוכליו על מנת לזרוק דמו שלא לאוכליו הפסח עצמו כשר ואדם יוצא בו ידי חובתו". ואילו גרסת הרמב"ם שם היא, כנראה, כגרסת ספרינו: "וזרקו דמו" - במקום "על מנת לזרוק דמו". וראה על כך חידושי רבנו חיים הלוי שם. והשווה גם הערה 13.

כנגד זה אותו איש עצמו בוודאי לא יצא ידי חובתו, ולפיכך גם אין הוא רשאי לאכול מן הפסח. שהרי בשעת שחיטה לא היה מסוגל לאכול מן הפסח, ולפיכך השחיטה לא עלתה לו.

אולם מחלוקת זו נוגעת רק למקרה שהוא היה חולה כבר בשעת שחיטה; כנגד זה אם חלה רק אחר כך, לפני הזריקה, גם הרמב"ם מודה שהפסח כשר ושאר המנויים יוצאים בו ידי חובתם. שהרי המינוי כבר חל סופית בשעת שחיטה, ושוב איננו פוקע עולמית. דבר זה נלמד מן האמור בפסחים, עח, ע"ב, דווקא לגרסת הרמב"ם: "שחטו לאוכליו וזרקו דמו שלא לאוכליו. הפסח עצמו כשר ואדם יוצא בו ידי חובתו בפסח". והשווה הערה 11.

אולם אף-על-פי שהכול מודים במקרה הזה, שהאיש שהיה חולה בשעת זריקה עדיין נחשב מנוי על הפסח, הרי הוא עצמו בוודאי לא יצא ידי חובתו, ולפיכך גם אין הוא יכול לאכול מן הפסח. שהרי בשעת זריקה לא היה מסוגל לאכול מן הפסח, ולפיכך הזריקה לא עלתה לו. והשווה גם הערה 12.

נעיין תחילה באופי הכללי של הפסח. אין ספק שהפסח, כפי שהוא נוהג לדורות, הוא קרבן לכל דבר, שהרי דמו ניתן על המזבח, אימוריו קרבים במזבח, ובשרו נאכל בירושלים - כשאר כל הקודשים הקלים. כמו כן הוא צריך להיות תמים בלא מום, והוא נפסל על-ידי מחשבת שינוי השם, שינוי המקום ושינוי הזמן - כמוהו כשאר כל הקרבנות. אולם אף-על-פי שאופיו של הפסח כקרבן איננו יכול להיות מוטל בספק ביחס לפסח דורות, אין הדבר כן בפסח מצרים. שהרי בפסח מצרים היה חסר היסוד העיקרי של כל קרבן: המזבח, שזורקים עליו את הדם ומקריבים בו את האימורים. ולא מצאנו בשום מקום קרבן בלא מזבח. דבר זה אמור בכל הקרבנות שבעולם: במקדש ובבמה, קודם מתן תורה ואחר מתן תורה, בישראל וגם בבני נח. ולפיכך היה זה יכול להתקבל על הדעת, שפסח מצרים לא היה קרבן כלל. אלא ישראל נצטוו לקחת להם שה לבית אבות כדי להתכונן למעבר שכינה במצרים. וכך הם הכינו את עצמם: תחילה שחטו את השה ונתנו מדמו על שתי המזוזות ועל המשקוף, כדי שהי' יראה את הדם ויפסח על הפתח. ואחר כך צלו את הבשר ואכלו ממנו את סעודת החירות "על פתורא דמלכא", נעליהם ברגליהם ומקלם בידם, מוכנים ומזומנים ללכת אחרי ה', לכשישבור את מוטות עול עבדותם.

אולם תפיסה זו נסתרת לכאורה על-ידי שתי הלכות שהיו נוהגות בלא ספק בפסח מצרים. בתחילת הפרשה נאמר שהפסח חייב להיות "שה תמים זכר בן שנה"; ובהמשך נאמר: "ולא תותירו ממנו עד בקר והנתר ממנו עד בקר באש תשרפו". ואלה הן שתי הלכות מובהקות של קרבנות, שלא מצאנו כדוגמתן בבהמת חולין ובבשר חולין. ונראה אפוא מכאן שפסח מצרים היה קרבן ממש.

אולם הואיל וחסרון המזבח כמעט איננו מאפשר לייחס לפסח מצרים אופי של קרבן, אפשר שגם הלכות אלה לא באו לתת לו את האופי הזה. אלא הן באו רק לרמוז לטיבו של הפסח, כפי שהוא עתיד להיות לדורות. וכך הן רמזו ליוצאי מצרים, שעמדו עתה על סף חירותם: השנה הם ישחטו שה במסגרת ההכנות ליציאה לחירות, יתנו מדמו על המזוזות ועל המשקוף, ויאכלו מבשרו את סעודת החירות כשהם מסובים אל שולחן המלך. אולם בשנים הבאות כבר יאכלו את הפסח משולחן גבוה בעיר הקודש והמקדש, ואז יהיה הפסח "קרבן ה'" - ראש לכל הקרבנות. וכאשר יאכלו בירושלים מן הפסחים ומן הזבחים אשר יגיע דמם על קיר מזבח ה' ברצון, הם יודו להי' שיר חדש על גאולתם ועל פדות נפשם. והואיל וזה יהיה אופי הפסח לדורות עולם, הרי מן הדין שהאופי הזה יהיה ניכר - לפחות בחלקו - כבר ליוצאי מצרים. משום כך נהגו הלכות מומים והלכות נותר כבר בפסח מצרים. שהרי עתידות ההלכות האלה להיות נוהגות בפסח דורות - שכל עצמו איננו אלא זכר לפסח הזה הנוהג עתה במצרים¹⁴.

¹⁴ על-פי זה יש לפרש גם את האמור בפסחים, צו, ע"א: "ג' מזבחות היו שם על המשקוף ועל שתי המזוזות". אין פירושו של הדבר שהיה לאלה דין של מזבח; הכוונה רק לומר שמתנות הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות באו במקום זריקת הדם על המזבח. ונמצא, שגם הן כבר רמזו לאופי הקרבן של פסח דורות.

ב

ונראה, שאפשר לתת תימוכין לסברה הזאת גם מתוך פשוטי המקראות של פרשת פסח מצרים. בפרשה זו מתחלפים לשונות נסתר ונוכח פעמים רבות - בלא סיבה הנראית לעין; כגון: "ויקחו", "ולקחו" ולעומתם "תקחו"; "יאכלו", "ואכלו" לעומת "תאכלו", "ואכלתם" ועוד ועוד. אם נרצה להבין את החילופים האלה, יהיה עלינו לעיין בתחילת פרשת תרומה, שגם שם מצאנו חילופים מסוג זה:

"דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה
מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי
וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת וגו' וגו'
ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם
ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו
וכן תעשו"

(שמות, כ"ה, ב-ט).

בפסוקים אלה אפשר להבחין בבירור בין גרעין הפרשה ובין הפירוש שהיא מוסיפה לו. הגרעין כתוב בלשון נסתר, והפירוש בלשון נוכח. תחילה אומר הכתוב בלשון נסתר: "ויקחו לי תרומה". ואחר כך הוא מוסיף פירוש - בלשון נוכח - על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: ממני יקחו לי תרומה? - מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי"; ומה היא התרומה אשר יקחו? - וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת" וגו' וגו'. ואחרי שכילה לפרש את המאמר הראשון, הרי הוא מוסיף מאמר שני בלשון נסתר: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם". וגם המאמר הזה חוזר ומתפרש בלשון נוכח: כיצד יעשו את המקדש אשר אשכון בו בתוכם? - ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו".

נמצא, ששני הפסוקים הכתובים בלשון נסתר הם הכלל הגדול של הפרשה - ואידך פירושא. ושני הפסוקים האלה גם רומזים זה לזה על-ידי תיבת "לוי":
"ויקחו לי תרומה וגו'
ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" וגו'

אכן זו היא בוודאי תמצית הפרשה: יקחו לי תרומה, ויעשו לי מקדש, כדי שאשכון בתוכם.

ג

אם נחזור עתה לפרשת קרבן פסח, נמצא שהיא ערוכה בדיוק באותו מבנה. גם כאן הגרעין כתוב בלשון נסתר, ופירושו בלשון נוכח:
"בעשר לחדש הזה
ויקחו להם איש שה לבית אב'ת שה לבית
ואם ימעט הבית מהיות מִשָּׁה

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

ולקח הוא ושכנו הקרֵב אל ביתו במכסת נפשות
איש לפי אכלו תכסו על השָה
שֶה תמים זכר בן שנה יהיה לכם
מן הכבשים ומן העזים תקחו
והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה
ושחטו אֹתוֹ כֹל קהל עדת ישראל בין הערבים
ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזֹת ועל המשקוף
על הבתים אשר יאכלו אֹתוֹ בהם
ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מרֵרִים יאכלהו
אל תאכלו ממנו נא ובשל מִבְּשֵׁל במים כי אם צלי אש וגוי'
ולא תותירו ממנו עד בקר והנֹתֵר ממנו עד בקר באש תשרפו
וככה תאכלו אֹתוֹ מתניכם חֲגָרִים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם
ואכלתם אֹתוֹ בחפזון פסח הוא לה'
ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה
והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה
ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה'
והיה הדם לכם לֹאֵת על הבתים אשר אתם שם
וראיתי את הדם ופסחתי עליכם
ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכתי בארץ מצרים"

(שמות י"ב, ג-יג)

הרי כאן ארבעה מאמרים, שכל אחד מהם כולל מצוה, הכתובה בלשון נסתר. תחילה אומר הכתוב בלשון נסתר: "ויקחו להם איש שה לבית אבת שה לבית". ואחר כך הוא מפרש בלשון נוכח: כיצד יקחו את **השה לבית?** - "ואם ימעט **הבית** מהיות **משה** ולקח הוא ושכנו וגוי' איש לפי אכלו תכסו על השָה". ואיזה **שה יקחו?** - "**שה** תמים זכר בן שנה וגוי' מן הכבשים ומן העזים **תקחו**". ואחרי שכילה לפרש את המאמר הראשון, הרי הוא מוסיף שלושה מאמרים רצופים, שאף הם כתובים בלשון נסתר: "ושחטו אֹתוֹ וגוי'¹⁵ ולקחו

¹⁵ מאמר זה פותח במשפט הכתוב בלשון נוכח: "והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה ושחטו אֹתוֹ כֹל קהל עדת ישראל בין הערבים". ונראה אפוא מכאן שאותו משפט איננו חלק של גוף הפרשה, אלא אף הוא בגדר פירוש, והוא בא לקבוע את תאריך השחיטה. ולפי זה גם התאריך שנקבע בתחילת המאמר הראשון "בעשֶׂר לחדש הזה ויקחו להם" איננו מגוף הפרשה, אלא הוא בגדר פירוש, הבא לקבוע תאריך ללקיחה. ושמה דבר זה מוכח גם מעצם הביטוי "לחדש הזה", החוזר, כנראה, אל האמור בתחילת הפרשה "החדש הזה לכם ראש חדשים". ואותו פסוק בוודאי איננו חלק של גוף הפרשה. וראה על כך בספרי **פרקי מועדות**, ירושלים, תשמ"ו, פרק ד, עמ' 82. ואפשר עוד, שדבר זה מוכח גם מן הסגנון הקשה של תיאור הזמן ("בעשֶׂר לחדש הזה"), הקודם לפועל שבראשו וי"ו ("יִקְחוּ"). קושי זה כבר הורגש על-ידי בעל הטעמים, שהסב את התאריך הזה אל פועל הדיבור שלפניו: "דברו אל כל עדת ישראל לאמֹר בעשֶׂר לחדש הזה". אולם פירוש זה בוודאי איננו על-פי פשוטו של המקרא, והוא גם בניגוד להלכה.

מן הדם וגוי ואכלו את הבשר" וגוי'. ואחר כך הוא מוסיף להם פירוש. אלא שהוא מפרש כאן רק את שני המאמרים האחרונים, הדניים בעיקרו של הפסח: מתנת הדם ואכילת הבשר. ומסיבה שתבאר בהמשך הרי הוא מפרש תחילה את המאמר על אכילת הבשר. נאמר בו בלשון נסתר: "ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מררים יאכלהו". ועל כך הוא מוסיף פירוש - בלשון נוכח - בסדר של "פתח במאי דסיים": **צלי אש** כיצד? - "אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי אם **צלי אש** ראשו על כרעיו ועל קרבו". **בלילה הזה** כיצד? - "ולא תותירו ממנו **עד בקר** והנתר ממנו **עד בקר** באש תשרפו". וכיצד **יאכלו** את הבשר? - "וככה **תאכלו** אותו מתניכם חגרים וגוי' **ואכלתם** אותו בחפזון" וגוי'. ואחרי שכילה לפרש את המאמר האחרון, הדין באכילת הבשר, הרי הוא חוזר אל המאמר שלפניו, הדין במתנת הדם. נאמר בו בלשון נסתר: "ולקחו מן הדם ונתנו וגוי' על הבתים אשר יאכלו אותו בהם". ועל כך הוא מוסיף פירוש: תחילה הוא מתאר את מעבר שכינה במצרים ואחר כך הוא אומר בלשון נוכח: לשם מה ניתן **הדם על הבתים**? - "והיה **הדם** לכם לאת על **הבתים** אשר אתם שם וראיתי את **הדם** ופסחתי עליכם ולא יהיה בכם גוף למשחית בהכתי בארץ מצרים".

וראו לעמוד כאן על כך שהמאמרים הכתובים בלשון נסתר מקדימים את מתנת הדם לאכילת הבשר; ואילו הפסוקים המפרשים את המאמרים האלה בלשון נוכח נוקטים סדר הפוך: תחילה הם מבארים את הלכות אכילת הבשר, ואחר כך הם מסבירים את משמעות מתנת הדם. דבר זה תלוי בכך שמיד אחרי השחיטה היו נותנים את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות, ורק אחר כך היו מסיבים אל השולחן כדי לאכול את הבשר. ואילו ההוראות והמאורעות הנזכרים בפסוקי הפירוש נתקיימו בסדר הפוך: תחילה היו צולים את הבשר ואוכלים אותו בלילה בחיפזון - ואחר כך עבר ה' לנגוף את מצרים וראה את הדם על המשקוף.

אולם אף-על-פי שמתנת הדם הייתה קודמת - מבחינת הזמן - לאכילת הבשר, הרי שני העניינים האלה שקולים זה כזה ומקבילים זה לזה ומשלימים זה את זה במשמעותם. שכן מתנת הדם ואכילת הבשר הן עיקרו של הפסח והן כל תכליתו. ודבר זה ניכר גם בכך, שהכתוב מוסיף משפט זיקה בלשון נסתר כדי לקשור את שני המאמרים, הדניים - בלשון נסתר - בשני העניינים האלה:

"ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף

על הבתים אשר יאכלו אותו בהם

ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מררים יאכלהו".

הביטוי "על הבתים אשר יאכלו אותו בהם" קושר את המאמר על מתנת הדם אל המאמר על אכילת הבשר. כי הזוקק "על הבתים" הוא סוף המאמר על מתנת הדם; ואילו משפט הזיקה "אשר יאכלו אותו בהם" כבר מכין את המאמר על אכילת הבשר, הכתוב מיד בסמוך. והביטוי בכללותו בא לומר ש"הבתים" שנותנים עליהם את הדם הם-הבתים ש"אוכלים" בהם את הבשר.

ההקבלה שבין מתנת הדם ובין אכילת הבשר באה לידי ביטוי גם בשתי המשמעויות

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

שהכתוב מייחס לשם הפסח. שתי המשמעויות האלה מבוארות בסופי מאמרי הפירוש - הכתובים בלשון נוכח - והבאים לפרש את הלכות אכילת הבשר ואת הטעם למתנת הדם:

”ואכלתם אתו בחפזון פסח הוא לה”
”וראיתי את הדם ופסחתי עליכם” וגו’

הווה אומר: הפסח נקרא על שם אכילת הבשר וגם על שם מתנת הדם. הוא נקרא פסח, משום שאוכלים אותו ”בחפזון” - וגם משום שה’ ראה את הדם ו”פָּסַח” על בני ישראל.

ד

בכך נסתיימה פרשת קרבן הפסח, הכוללת ארבעה מאמרים ופסוקי פירוש לשלושה מהם. ועדיין נותר כאן מאמר אחד שלא נתפרש - הוא המאמר על שחיטת הפסח. כמו כן עדיין לא נתפרש הביטוי הקושר בין מתנת הדם ובין אכילת הבשר - שאף הוא כתוב בלשון נסתר - והבא ללמדנו שאוכלים את הבשר בבית שנותנים עליו את הדם. הפירוש לשני העניינים האלה איננו כתוב במסגרת גוף הפרשה. ולפיכך היה צורך להוסיף אחר כך נספח לקרבן הפסח, והוא כתוב בסוף הסיפור על יציאת מצרים:

”זאת חֻקַּת הפסח
כל בן נֶכֶר לא יאכל בו
וכל עבד איש מקנת כסף ומלתָה אתו אז יאכל בו
תושב ושכיר לא יאכל בו
בבית אחד יֵאָכֵל לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה
ועצם לא תשברו בו
כל עדת ישראל יעשו אתו
וכי יגור אתך גר ועשה פסח לה’
המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו והיה כאזרח הארץ
וכל ערל לא יאכל בו
תורה אחת יהיה לאזרח ולגֵר הגֵר בתוכם”

(י”ב, מג-ט).

כל הנספח הזה איננו אלא פירוש לאותם שני המאמרים, הכתובים בפרשת הפסח בגוף נסתר ועדיין לא נתפרשו שם. והואיל ואין הוא חלק של גוף הפרשה, אלא הוא כתוב בפני עצמו כנספח, לא הקפיד הכתוב להשוות את סגנונו לסגנון גוף הפרשה. אף-על-פי-כן העיקרון נשמר גם כאן: רוב ההוראות כתובות בלשון נוכח, אלא שבדרך כלל אין הן כתובות בלשון רבים, אלא בלשון יחיד.

וזה הוא תוכן הנספח הזה: תחילה הוא מפרש את הביטוי, הבא לקשור את מתנת הדם לאכילת הבשר. נאמר שם בלשון נסתר: ”על הבתים אשר יאכלו אתו בהם”. ועל כך הוא מוסיף פירוש בסדר של ”פתח במאי דסיים”: מי יאכל את הפסח? - ”כל בן נכר לא

יאכל בו. וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אתו אז **יאכל** בו. תושב ושכיר לא **יאכל** בו". וכיצד **יאכלו** אותו **בבתים**? - "**בבית** אחד **יאכל** לא תוציא מן **הבית** מן הבשר חוצה ועצם לא תשברו בו". ואחרי שכילה לפרש את המאמר הקושר בין מתנת הדם לאכילת הבשר, הרי הוא חוזר אל המאמר הקודם לשתי אלה. נאמר שם בלשון נסתר: "ושחטו אתו כל קהל **עדת ישראל** בין הערבים". והרי הוא חוזר עתה על המאמר הזה: "**כל עדת ישראל** יעשו אתו" - ואחר כך מוסיף לו פירוש: לא **עדת ישראל** בלבד יעשו את הפסח, אלא גם הגר הנלווה אל העדה, בתנאי שנימול לו כל זכר; שכן "תורה אחת יהיה לאזרח ולגר ולגר הנגר בתוכם".

ה

וזה הוא אפוא הכלל העולה מכל הדברים האלה: המאמרים הכתובים בפרשת הפסח בלשון נסתר מהווים את גרעין הפרשה. אליהם יש לצרף, כנראה, את המאמר המזכיר את ה' בגוף מדבר, ואיננו מזכיר את ישראל כלל - לא בגוף נסתר ולא בגוף נוכח: "ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה" וגו'. ואילו המאמרים הכתובים בגוף נוכח - וכן כל המאמרים הכתובים בנספח - לא באו אלא לפרש את הגרעין הזה. נמצא שאלו הם הפסוקים העומדים במרכז פרשת הפסח:

"ויקחו להם איש שה לבית אבת שה לבית
ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל בין הערבים
ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף
על הבתים אשר יאכלו אתו בהם
ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מררים יאכלוהו
ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה
והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה
ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים
אני ה'"

פסוקים אלה הם הכלל הגדול של הפרשה - ואידך פירושא. ואכן זו היא בוודאי תמצית כל פרשת הפסח: יקחו להם שה ושחטו אותו בין הערביים - כדי לתת מדמו על המזוזות ועל המשקוף וכדי לאכול את בשרו בלילה הזה. ואחרי שישראל עשו את שלהם, יעשה ה' את שלו: הוא יעבור בארץ מצרים בלילה הזה, יכה שם כל בכור ויעשה שפטים באלוהי מצרים. והעובדה שהפרשה מסתיימת כאן ניכרת גם בלשון החיתום: "אני ה'". אם נבדוק עתה את הפסוקים האלה, המהווים את גרעין הפרשה, נמצא שאין בהם אפילו רמז שהפסח הוא קרבן. אופיו של הפסח כקרבן ניכר רק בפסוקי הפירוש, הכוללים הלכות מומים והלכות נותר. ועל-פי זה יכולים אנחנו לומר, שהתורה ביקשה לצייר לנו כאן שני ציורים של הפסח. תחילה היא ציירה אותו כשֶׁה, ונוהגים בו כדרך שנוהגים בכל שה: לוקחים אותו, שוחטים אותו ואוכלים את בשרו; והואיל וה' מכה באותו לילה במצרים, גם נותנים מדמו על המזוזות ועל המשקוף. ואחר כך הוסיפה התורה פירושים

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

למעשים האלה. הפירושים האלה כבר מציירים את הפסח על שם העתיד - כשה שנוהגות בו הלכות קרבנות. אולם מסתבר שגם הלכות אלה עדיין אינן הופכות את הפסח לקרבן בהווה, אלא רק רומזות שהפסח נועד להיות קרבן בעתיד. כי הדם של הפסח הזה, הניתן היום רק על פתח הבית, עתיד להינתן על המזבח לפני פתח המקדש. ואז יהיה הפסח קרבן גמור; ועל שם העתיד הזה נוהגות בו הלכות קרבנות כבר היום.

וראוי לעמוד כאן גם על משמעות העובדה שפרשת הפסח ופרשת המשכן ערוכות במבנה דומה. ולא עוד, אלא שתי הפרשות גם פותחות באותה תיבה, המוסבה אל לשון הדיבור שלפניה:

כאן: דברו אל כל עדת ישראל לאמר וגו' **ויקחו**

שם: דבר אל בני ישראל **ויקחו**

דמיון זה בין שתי הפרשות האלה - במבניהן ובלשון פתיחתן - רומז לקשר הפנימי שבניהן: לא נגאלו ישראל ממצרים אלא כדי לבנות לה' מקדש ולהשכין את שכנתו בתוכם. דבר זה נאמר בפירוש בסוף פרשת המשכן:

"וקדשתי את אהל מועד ואת המזבח וגו'

ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי להם לאלהים

וידעו כי אני ה' אלהיהם

אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לשכני בתוכם"

(שמות, כ"ט, מד-מו).

הרי לפנינו: כאשר יתקדשו המשכן והמזבח, ושכינה תשרה בישראל, ידעו ישראל, שה' הוא אלוהיהם; ורק אז גם יבינו את משמעות יציאת מצרים: כל עצמם לא יצאו ממצרים, אלא כדי שה' ישכון בתוכם.

ונותר לנו עדיין לבאר את טעמו של ההבדל שבין פסח מצרים ובין פסח דורות. שפסח מצרים איננו ביסודו קרבן, אלא רק נוהגות בו הלכות של קרבן; ואילו פסח דורות הוא קרבן לכל דבר - כשאר כל הקרבנות הקרבים במקדש.

ונראה, שכך יש לבאר את ההבדל הזה. כל פסח - בין פסח מצרים ובין פסח דורות - לא בא אלא לצורך אכילת בשרו. היה זה רצונו של ה', שישראל יסבו אל שולחנו, ויאכלו שם את סעודת החירות לפני גאולתם - מותניהם חגורים, נעליהם ברגליהם ומקלם בידם - מוכנים ומזומנים לצאת לחירות עולם. והואיל והם זכו לחירות מתוך הסעודה הזאת, חובה עליהם לזכור אותה לדורות. ולפיכך מדי שנה בשנה בליל התקדש חג, עליהם להסב שוב אל שולחנו של ה' על מנת לאכול שם את סעודת החירות. כי לא את אבותיהם בלבד הוציא ה' ממצרים, אלא הוא גאל יחד אתם את כל דורות ישראל מעולם ועד עולם.

אולם אף-על-פי שזו היא המטרה האחת של כל הפסחים, יש הבדל עקרוני בין פסח מצרים ובין פסח דורות. בפסח מצרים היו ישראל קרובים אל ה' וסמוכים על שולחנו מאליהם. שהרי ה' עמד לעבור בארץ מצרים ולהכות את בכורי מצרים; ובאותה שעה הוא פָּסַח על בתי בני ישראל, משום שהם עמו ונחלתו. ולפיכך כאשר היו מסובים אל שולחן הפסח, מצפים למעבר שכינה, כבר ראו את עצמם יושבים אל שולחן המלך ואוכלים

מסעודתו. משום כך לא היה כל צורך שיאכלו בשר קרבן; אלא אכילת הפסח הפכה מאליה אכילה משולחן גבוה, אף-על-פי שהפסח עצמו לא היה לו אופי של קרבן. שונה הדבר בפסח דורות. אותו פסח קרב בארץ ישראל במסגרת עולם הנוהג כמנהגו. משום כך אין אוכליו נחשבים אוכלים משולחן גבוה, אלא אם כן הם אוכלים קרבן שדמו הגיע על קיר המזבח ובעליו נתכפרו בו על-ידי עבודות הדם - על-פי הסדר הרגיל של הקרבנות. אולם אף-על-פי שעל-ידי כך נשתנה כל אופיו של הפסח, הרי משנה ראשונה של פסח מצרים לא זזה ממקומה. ועדיין הפסח לא בא כדי לכפר על בעליו - כשאר כל הקרבנות - אלא הוא בא רק לשם אכילת בעלים. ולפיכך גם עבודות הדם הנעשות בפסח הזה לא נעשו במישרין לשם כפרת הבעלים - כשאר כל עבודות הדם של הקרבנות - אלא הן באו רק לתת לבשר הפסח אופי של בשר קרבן. כי אין ישראל יכולים לראות את עצמם אוכלים משולחן גבוה, אלא אם כן הם אוכלים בשר קרבן, שבעליו נתכפרו בו על-ידי עבודות הדם.

ועל-פי זה כבר מובנת ההלכה שנתבארה לעיל, שאין אדם יכול לצאת ידי חובתו בפסח דורות אם לא היה מסוגל לאכול ממנו בשעת אחת מעבודות הדם. שהרי לא באו העבודות האלה אלא כדי להתיר לו אחר כך לאכול מבשר הקרבן. והואיל ובאותה שעה לא היה מסוגל לכך, הרי לא השיגו את תכליתן, ואין הוא יוצא בהן ידי חובתו. כבר אמרנו לעיל, שאכילת הפסח מותרת רק לאלה שנתכפרו בו על-ידי עבודות הדם. ונמצינו למדים מכאן שיש תלות הדדית בין כפרת הדמים ובין היתר האכילה. כי הכפרה חלה רק על אלה שהיא מתירה להם את האכילה, והאכילה מותרת רק לאלה שחלה עליהם הכפרה.

ועל-פי הדברים האלה עלינו לקבוע עתה את משמעות המינוי על הפסח. כבר אמרנו, שאין אדם רשאי לאכול מן הפסח אלא אם כן היה מנוי עליו עוד לפני השחיטה. הלכה זו נוהגת רק בפסח בלבד - בין בפסח מצרים ובין בפסח דורות - ואין היא נוהגת בשאר כל הקרבנות; אלא רשאי כל אדם לאכול מכל קרבן הקרב במקדש, אפילו אין הוא בעליו. אולם הלכה דומה - אם כי לא זהה - נוהגת גם בשאר כל הקרבנות. אלא ששם ה"מינוי" לא בא להתיר את האכילה - שהרי כל אדם רשאי לאכול מכל קרבן - אלא הוא בא לאפשר את הכפרה. אין אדם יכול להתכפר על-ידי קרבן, אלא אם כן נקבע עוד לפני השחיטה, שהוא בעל הקרבן, הוא המביא אותו לה', ובשליחותו הוא נשחט. ומכאן שתכלית ה"מינוי" בכל הקרבנות היא לקבוע את בעל הקרבן, אשר הקרבן נועד לכפר עליו.

משמעות שונה לחלוטין הייתה למינוי של פסח מצרים. שהרי פסח מצרים לא היה קרבן; ולפיכך לא היה שם צורך לקבוע, מי הוא בעל הקרבן, המתכפר בו על-ידי עבודות הדם. די היה לקבוע אלו הם האנשים העתידים לאכול מן הפסח הזה. ומכאן שתכלית המינוי של פסח מצרים הייתה לקבוע את חבורת אוכלי הפסח.

אם נעבור עתה אל המינוי של פסח דורות, נמצא שהוא צריך לכלול את שני המינויים האלה כאחד: גם את ה"מינוי" הרגיל של כל הקרבנות וגם את המינוי המיוחד של פסח מצרים. שהרי פסח דורות כולל את שתי הבחינות האלה. מחד, הוא דומה לכלל הקרבנות, שהרי בעליו מתכפרים בו על-ידי עבודות הדם; ולפיכך יש צורך לקבוע את הבעלים

המתכפרים בפסח הזה. מאידך, הוא דומה לפסח מצרים, שהרי הוא לא בא לכפרת בעלים, אלא רק לצורך אכילה בלבד; ולפיכך יש צורך לקבוע את חבורת אוכלי הפסח. אולם שני המינויים האלה זקוקים זה לזה, שהרי רק חבורת אוכלי הפסח יכולה להתכפר בו, ורק הבעלים המתכפרים בו יכולים לאכול ממנו. משום כך כל אחד מהמינויים האלה יכול לגרור אחריו את חברו, כאשר הוא מקבל תוקף בשעת שחיטה.

ועל-פי הדברים האלה נוכל להבין את משמעות מחלוקת הרמב"ם והר"ח, שנידונה בראשית דברינו. לדעת הרמב"ם, ממנים בפסח דורות רק את חבורת האוכלים; שהרי זה הוא המינוי העיקרי, שלא בא הפסח אלא לצורך אכילת בשרו. וכאשר מינוי זה יקבל תוקף - בשעת שחיטה - הוא יגרור אחריו גם את מינוי הבעלים המתכפרים. אולם אם המנוי היה חולה בשעת שחיטה, הרי המינוי לחבורת האוכלים כבר נתבטל מאליו - ושוב לא יוכל לגרור אחריו את מינוי הבעלים המתכפרים. ולפיכך אם נזרק אחר כך הדם לשם האיש הזה, הרי כאן מחשבת שינוי בעלים. כנגד זה לדעת הר"ח, מבצעים מיד את שני המינויים הדרושים לקרבן הפסח: גם את המינוי לחבורת האוכלים וגם את מינוי הבעלים המתכפרים. ולשם כך צריך המנוי להיות בריא בשעת מינוי. ושני המינויים האלה יקבלו אחר כך תוקף בשעת שחיטה, אם עדיין היה המנוי בריא באותה שעה. אולם אפילו היה המנוי חולה בשעת שחיטה - ונמצא שהמינוי לחבורת האוכלים כבר נתבטל מאליו - עדיין מינוי הבעלים המתכפרים קיים, והוא יקבל תוקף בשעת שחיטה. ולפיכך אם אחר כך נזרק הדם לשם האיש הזה, אין כאן מחשבת שינוי בעלים.